

PÁLYAKÉP, TÜKRÖKKEL

ACS KÁROLY: *Ének füstje, füst éneke.*
Forum, Újvidék, 1976.

Elérkezett hát nemzedékünk is menthetetlenül a jubilálás, az ünnepeltetés idejébe. Acs Károly ebből az alkalomból adhatta ki *Ének füstje, füst éneke* címen gyűjteményes kötetét. Abban az értelemben „gyűjteményes” ez a könyv, hogy benne a harmincéves pálya minden esztendejét képviseli egy-két vers, de a legjobbak, legjellegzetesebbek, s ugyanígy a gazdag műfordítói termést is egy-egy műfordítás. Az eredeti versek tehát reprezentálják a költőt, a műfordítások csak ízelítőt adnak a hatalmas munkából, melyet Acs Károly elvégzett, ablakot nyitnak a költészet vidékeire, melyeket megismert, bemutatott.

Méltóbb születésnapj jutalmat egy költő, aki még ereje teljében van, nem is nagyon kívánhat. Amit az említett szerkesztési elv miatt el kellett hagynia, a kötet végén közölt címjegyzék azt is tartalmazza, s így bizvást mondható, hogy az 1945-től 1975-ig eltelt három évtizedről e kötet alapján fogalmat alkothat az olvasó, a szakmabeli könnyen kitöltheti a hézagokat, a költő pedig tünődhet, mit végzett, s mi lehetséges.

Az *Utószó*ból ítélve Acs korántsem elégedett. Inkább rezignált. Nem biztos abban, hogy az időbe ilyen egyenletesen behelyezett versek állni fogják az idő próbáit: „Szigorú és — meglehet — igazságtalan próbatétel (ti. ilyen szerkezetben tenni ki költeményeit az időnek — D. Z.), kimenele teljesen bizonytalan. Ha semmi sem marad fenn utána, akkor is csak ez volt, ez van. Egyetlen szavam, egyetlen énekem. Füst, ének.”

Hogy jogos-e ez a rezignáltság, erre még visszatérünk. Előbb azonban a pálya egy másik vetületét: visszhangját is meg kell idéznünk.

Itt van előttem az Acs-irodalom, s emlékezetemben a legelső publikáció izgalma, a pálya hossza tehát, olyan teljességében és közelségben áll előttem, ahogy senkié sem. S erős meggyőződésem, hogy amit láthattam, ami körülötte történt, önmagában is megérne egy antológiát. Pedig Acs sohasem volt viharokat provokáló jelenség. Hogy igazi költő, akit megbecsülés illet, akinek irodalmunk élvonalában a helye, első kötete óta kétségtelen. Botrányokra emlékeztető dokumentumokra, látványos cívakodásra tehát ne számítson az olvasó. Tanulságokat azonban remélhet, beleláthat a megismerés folyamatának szövevényébe, s hisszük, hogy ezen az úton közelebb kerülhet magához a költőhöz is.

Talán azzal az örömmel kellene kezdenem, melyet a szabadkai gimnázium Munkánk című diáklapjának 1946. november 20-i és 1947. január 5-i számában megjelent írásaival okozott. Adyt és Petófit idézték ezek a megindult szövegek, s tanúsíthatom, hogy akik olvasták, sejtették: az aláíratlan megemlékezések mögött költő rejlik. A lap szerkesztője (e sorok írója) azonban nem jegyezte le társai szavait, így szemérem és mulasztás most egyaránt arra kötelezi, beszéljen csak arról, ami írva vagyon.

Kéz a kilincsen címmel 1953-ban jelent meg Acs Károly első kötete. Szerencsés pillanatban tehát, mert irodalmunkat már nem bénították a dogmatizmus, a vezércikk-költészet nyúgei. S Acs — eleve más adottságokkal indulván — az igazi költészet példájává avatódhatott. E lehetőség fölszabadító tudata átüt a kritikákon. Vukovics Géza írásán úgy, hogy

fesztelenül écelődik az értetlenségeken (Magyar Szó, 1953. április 19.), a fiatal Bori Imre pedig a költőavatás teljes szertartását viheti végbe. (A *születés pátosza*. Híd, 1953. április. 299—303.) „Szeretem a keményszavú költőket, a kristályosokat és áttetszőket. A versek úgy marnak belém, mint a legkeményebb gyémánt az üvegbe.” Így intonál, s aztán ugyanilyen vallomásos fennkölességgel oldja meg Acs jellemzését, helyének és státusának kijelölését is.

E szerint „Acs urbánus költő, a Babits fajtájából való, városi ember, városi mentalitás, aki nemcsak érzelmekben pompázza ezt a miliőt, hanem szavainak veretében is. (...) Tartózkodó költő. Szinte érzem a versei és az önmaga közötti távolságot. (...) minden verse a mértéktartás remeke. (...) Szemérmes ember és óvatos. A megpendített érzést olyan finoman és félve teszi költészete asztalára, mint törékeny és drága dolgot a féltő kéz. Szégyenli, hogy húsa van. Versei gondolatainak a röntgenfelvételei. Csak a lényegét láttatja, (...) jellemzően urbánus és gondolati a viszonya önmagához mint költőhöz is. Tudja, hogy költő, hogy benne verssé alakul az érzelem, és hogy ezt minden versében tudomásul vehesse, önmagát is olyan szenvedélyes és heves vizsgálódással veszi körül, mint költészetének anyagát, a szót, és tartalmát: a gondolatot. Öntudatos. (...) Acs is az adott világ varázsainak bűvöletében él és ír. Tökéletesen tárgyi költő és filozófus. (...) A tárgyak lelke érdekli, (...) igit-ve-ig modern költő. Nem kifejezésének virtuozitása, életérzésének bonyolultsága, hanem társadalmunk kapaszkodó humanizmusa miatt. Szótárunkban csak ez az egy értelme van a modern szónak. Acs társadalmi költő. Helyzet-érzése tudatos és ebből az érzésből fakadó verseiben felcsendül a jól ismert, kedves pátosz, a magyar költők évszázados pátosza, amely a középkortól József Attiláig minden valamirevaló költőnk versében ott van. (...) »Tiszta szavak kellene, mint a levegő« írja. Esztétikájának legjellegzetesebb tulajdonsága éppen ez a tisztaság. (...) A vers nem cifra szolgál nála, hanem lényege és gondolatainak hordozója. (...) Költészete gazdag formákban is. (...) végigpróbálja az európai költészet gazdag ruhakészletét. (...) A poeta doctusok fajtájából való, ahová Babits, Leopardi és Valéry is tartoztak. De nem elefántcsonttorony-lakó. Választékos. És ez erény. Verseinek olvasása és élvezése nem hétköznapi szórakozás. A vers ünnep, és csak alázatos türelemnek nyílnak meg szépségei.”

Bőségesen idéztem ebből a tanulmányból, de okkal, hiszen egyes elemei kézikönyvszöveggé rögződtek, s az Acsról kialakult kép érvényes és vitatott vonásai itt öltenek először alakot. Az átörökítést természetesen maga Bori végzi a legkövetkezetesebben. Újabb Acs-tanulmányában, melyet 1956-ban írt és *Az ember keresése* című kötetében, tehát 1960-ban is közzétett (22—32.), az „urbánus” Acs portréját rajzolja és árnyalja tovább. Itt ölt éleesebb formát az urbánus, aki zárkózóbb, „kimértebb, desztilláltabb”, mint a vidéki költő, s megjelennek arcan az önmarcangolás, a játékosság, bölcsekedés és főként a szkepszis vonásai. Életérzésének a „nemesen kifinomult könyvkultúra” egyik leghangsúlyozottabb eleme. Ünneplésége már nemcsak a köznapoktól különül el, de az élmény is elrejtőzve, a csontrendszerként fölfogott gondolatra redukálódik.

Törvényszerű, hogy mikor Acs termékenységének első nagyobb születői bekövetkeztek, a köztudat erre az önelemző racionalizmusra gyanakodott. Második kötetéről szólva Fehér Ferenc már ezzel a verzióval vitakozik. (*Variációk egy költői önarcképre*. Magyar Szó, 1960. május 15.) A verziót Vukovics Géza tüzetesen meg is fogalmazza, mikor ez a második kötet (*Csönd helyett vers*) a Híd-díjat elnyeri. Épp azért tüzetesen, hogy a költőnek módot adjon a cáfolatra, amit az interjú címe is sejtet: *A közhit ellenére*. (Magyar Szó, 1961. január 23.) A „közhit” Vukovics szerint elzárkózónak, megközelíthetetlennek véli Acsot. Olyan költőnek, aki elvont gondolatokkal zsonglörködik, nehezen vajúdva, szőrszálhasogató aprólékossággal barkácsolja ritkán születő verseit.

Acsot a kihívó verzió természetesen replikára készíti: „nem normára, hanem darabszámra dolgozom” — válaszolja Vukovicsnak, s a továbbiak során még elmondja, hogy a világ roppant gazdagságából csak

figyelemmel, önfegyellemmel fogható ki az, ami számára fontos. Kalandok, sejtelmek, hangulatok csábításának, az olcsó siker hívásainak tehát nem engedhet: a maga törvényei szerint óhajta újjáteremteni a világot. A Híd-díj reflektorfényében az aggodalmak elhomályosulnak, Acs Babits, Ady, Vörösmarty méltó utódjaként jön le a pódiumról.

A neheze azonban ezután következik. Az Új Látóhatár kritikusa, Kibédi Varga Aron még támadó él nélkül teszi szövé, hogy nem is olyan bonyolult Acs költészete (*Vajdasági magyar költők*, 1963. május—június. 281.), de a revízió nem is kívülről, hanem itthon támadt, a Symposium-nemzedék frontáttörési műveleteinek sodrában. Végel László *A jugoszláviai magyar költészet* címen közzétett vázlata (Híd, 1966. szeptember. 935—955.; 1966. október. 1069—1078.) bizvást tekinthető csoportreprezentáló megnyilatkozásnak. Acsra vonatkozó megállapításai a teljes kontextusban beszédesebbek, de hely híján mégis mellőznünk kell a nagyobb összefüggéseket, így a Gál Lászlót megítélő passzust, az újabb költészet egészére vonatkozó értékelést és a Borival való vitát, aki akkor még kategorikusan tagadta a jugoszláviai magyar irodalom hagyományának létét. Acs költészetét az „új modorosság” képviselőihez mérten már a pozitív elmozdulás példái között tárgyalja Végel. Pontosabban szólva: nem költészetét, csak néhány versét tekinti ilyen pozitív példának. A létezés radikális kritikájának képe foglalása miatt adózik ezzel az elismeréssel. Igaz, az Acs-versekben megfogalmazott csöndet nem találja eléggé dimenzionálnak, de így is előfutára a modernségnek, s tévedés őt tudós költőnek látni, hiszen mélyen cinikus. Innen ered: cinizmusából és közönyéből hidegsége és szenvedélytelensége is. A tartózkodó, míves poeta doctus Bori által alkotott emblémája itt már bélyegként egzisztál tehát. S magyarázat a termékletlenségre is: „Mert szerintem — írja Végel — tévedés lenne azt hinni, hogy Acs azért publikál olyan kevés verset, mert nagy nála a múgond. Ha nem is a leglényegesebb, de mindenesetre az egyik fontos ok az, hogy hiányzik belőle a szenvedély inspiráló tüze.” A leglényegesebb okot — olvashatjuk ugyanitt — azért nem fedi föl Acs, mert „nem akarja beismerni a vereséget, se azt az utat, amely oda vezetete”. „Mi csak a végeredményt ismerjük meg: a csöndet. Azt hiszem, sokkal autentikusabb lenne ez a költészet, ha felszabadultabb lenne, (...) E költészetből hiányzik egy természetes adottság, a vergődő, szenvedő ember jajkiáltásai. (...) még hallgatásának a perspektíváját sem állítja elénk. Talán azért van az, hogy Acs verseinek a világa meglehetősen statikus” (952—954.) Azon érdemét azonban, hogy elvetette a konvenciót, s megérezte, gyanújával — Pap Józseffel egyetemben— egyenesen szükségszerűvé tette egy új költői nyelv megteremtését, említett gyöngéségei sem tehetik kétségessé, s van esélye kedvező metamorfózisokra is.

Egy év sem telik el, s megjelenik a *Napjaink éneke* című nagy antológiának, a modern jugoszláv költészet minden eddigi vállalkozást fölülmúló hatalmas gyűjteményének második kötete. Akárcsak az elsőnek, szerkesztője, sok darabjának fordítója is Acs Károly. A poeta doctus-szerp beteljesülésének egyik nagy bizonyítéka, Bori Imre nyomban terjedelmes tanulmányt is ír róla. (*Napjaink éneke*, Híd, 1968. február. 211—220.) De munkáját nem rendeli alá az Acs körül támadt nézeteltéréseknek. Attekintése a fejlemény történelmi újszerűségét, a jugoszláviai magyar irodalom sajátos érzékenységét állítja előtérbe. S ahol kimondottan Acsról beszél, ott is irodalmunk képviselőjét látja benne, s a viszonyt latolgatja, mely a szerkesztő szempontjai nyomán az antológia és a jugoszláv irodalmak között kialakulhat. Ilyen „kollektív” érdekű közelítésben is kiderül, sőt így még meggyőzőbbnek tetszik, hogy a *Napjaink éneke* „talán a jugoszláv költészetnek leginkább nonkomformista antológiája abban a törekvésben, hogy a modern jugoszláv költészetnek »költői« színeit keresse meg, a ma identifikációjával és a szerkesztői ízlés koordinátáival”. (217.) S kiderül, hogy ez az ízlés megbízható, szuverén, a tájékozottság kivételes, a kép a súlypontokat és a folyamatokat is meggyőzően tükrözi.

Ugyanebben az évben, 1968-ban teszi közzé Bori a jugoszláviai magyar irodalom 1945 utáni történetének általa írt részleteit, s köztük az

Acs Károlyról szóló tömör jellemzést. (Híd, 1968. szeptember.) Híven az előzményekhez, itt is az „urbánus” jeleget állítja meghatározónak, „ez teljesedett ki székepszisében”, s ennek sajátosan vajdasági elváltozása-ként értelmezi azt a kételyt is, mely „beszéd» helyett a »némaságot«, az eredeti vers helyett a műfordítást kínálja fel”. Érdekesége ennek a jellemzésnek, hogy az élmények hűvös kezelésében a Végel említette „cinizmust” is jelenvalónak mondja, s a költői vereséget is tényként említi, de olyan tényként, melynek „konstatációjából születnek meg legjobb költeményei”. (940–941.) A szemlélődés hajlama, a spontaneitás hiánya és a distancia most is ott van Bori Acs-képében, s most sem gyarlóságként, bár korántsem olyan érdekékként, mint első terjedelmes tanulmányában.

Magyaráznunk ezt szükségtelen. Épp csak jelezni kívánjuk, hogy egy kézikönyvrészlet természete sem tűr vallomások méltatást, de az idő is múlt, a modern költészetről, költőiségről alkotott fogalmak is átalakultak.

Ennek az elváltozásnak érdesebb fejleményei ütköznek ki Acs új kötetére. *A menetrend dicsérete* fogadtatásának hangjai közül. Az Új Symposion 13. számában Gerold László úti le ismét a Végel tanulmányából ismeretes akkordot, s ezt erősíti föl *Költői tetszelgés* című bírálatában Podolszki József a Magyar Szóban. (1969. május 18.) A közlés sugárzását, a vers mágneses terét mértékké avatva beszél hiányérzetéről: „a *Menetrend dicsérete* egyik klasszikus példája az ilyen lélektelen és testetlen költészetnek. Ügyes és változatos formakezelés, gondos szóválogatás, előkelő mérsékelttség, kacérkodó groteszk megvillanások, külső gondolati vívódások (vagy legalábbis konfliktusok) az Acs-versek legfőbb jellemvonásai. Röviden a kultúrált és míves tartalmatlanság és erőtlenség szimptomatikus tünetei.” A sokat emlegetett verselőkészség példáit, a rondókat, a szonettkoszorút „iskolás iskolapéldák”-nak mondja, féligazságoknak az Acs urbanitásáról, vívódásairól, csönd-problematikájáról forgalmazott nézeteket. Mindez az alköltészet leple: a sematizáló gondolkodás, a szürkesség és az eltanult mesterség álcája. Egyet elismer: „Acs kétségtelenül tud.” Tudniillik verselni.

Tévedés lenne azt hinnünk, hogy ezt a véleményt a Symposion-nemzedék képviselői kivétel nélkül vállalták. Korábban talán igen, de idők múltán a differenciálódás ebben a vonatkozásban is bekövetkezett. Szembeötölő jele ennek Bányai János cikke, mely szintén a *Menetrend dicsérete* után jelent meg, s a *Könyv és kritika* második kötetében olvasható. (Forum, Újvidék, 1977. *Irónia és grammatika*. 98–107.) Ennek az írásnak az az újdonsága Gerold vagy Podolszki kritikájához képest, hogy Acs művességéből kimutatja a művesség iránti ironikus kétséget is. Itt is megállapítja, mint oly sok esetben, hogy a költő ezzel az iróniával „magát a formát teszi kérdésessé...” (102.) Ennek az iróniának a gyökerén a költőnek önmaga iránti kétségét észleli, a régi hit, a távolba néző lelkesültség átváltozását fanyarságra, reménytelenségre. E magyarázat birtokában, bár megérti mind a „városi lélek”, mind a gondolatiság, mind a hűvösség irányába terelődött magyarázatokat, de érvényüket a mai Acsra nézve tagadja. „Ma már — írja — nyilvánvaló, hogy nem a »városi lélek« jelenléte teszi intellektuálisá az ő költészetét.” S ugyanilyen nyilvánvalónak véli a gondolatiságon való inszisztálás értelmetlenségét is, hiszen „Nem a gondolat itt a döntő költői körülmény tehát, hanem a gondolkodás hangulata, a gondolkodás érzelmi anyaga”. (102.)

Ami ezután történt, már csak finomítása a Bányai által véghezvitt kompromisszumnak. Nem hiszem, hogy okszerű a kapcsolat, de ennek a közeledésnek lehetünk tanúi Bori Acs Károly *manierizmusáról* írt cikkében (Magyar Szó, 1976. március 20.), mely a régi formakultúra, régi költői gesztusok hivalkodó jelenlétében, a „rájátság”-ban észleli ugyanazt az iróniát, melyről Bányai beszél. Épp csak a rájátság funkcióját értelmezik másféleképpen. Bányai a költői forma kérdésessé válását véli benne kifejeződni, Bori egyfajta hűség tüntetését: ilyen vagyok. Ennek a közeledésnek eredeti példajaként említhető Utasi Csaba *A merőleges szerkesztés diadala* című elemzése *A forradalmár rondelje* című Acs-versről. (Magyar Szó, 1976. május 9.) E szerint is a dinamikus, könnyed forma és a komoly mondanivaló „merőleges” viszonya a tökéletesség titka.

Ezzel a jubileum közelébe értünk. A fontosabb új megnyilatkozások már annak akusztikájában hangzanak el, az *Enek füstje, füst éneke* alkalmából. (Bori Imre: *Egy verseskönyv szembesítő kompozíciójáról*. Magyar Szó, 1977. február 19.; Dési Abel: *A költészet mérlegén*. 7 Nap, 1977. március 11.; Vajda Gábor: *Szigorú szívvel*. Magyar Szó, 1977. március 19.; Sinkovics Péter: *Forma és idő*. Interjú. Magyar Szó, 1977. április 16.; Fehér Ferenc: *Fehéren izzó versek*. Üzenet, 1978. május.) Az ünneplés akusztikája inkább a vizsgálatok új lehetőségeinek főlvázolására, egy-egy fontos vers értelmének kinyagítására ad kedvet, a régi kérdések, viták prolongálása ünneprontásként hatna, de a régi mivoltukban bizonyára már nem is léteznek. Egyedül Dési Abel véli alkalmasnak a pillanatot, hogy kardot húzzon az ünnepe mellett: „Mi sem jellemzőbb költői sorsára, mint az, hogy miközben az ifjú költői nemzedék hatalmas frázisokat pufogtatott a költészet modernségéről és az intellektuális költészetéről, nem vette észre és nem is akarta észrevenni, hogy nálunk e költészetnek a tökéletes típusa már megvan és egyre tökéletesebb formában kiteljesedik. Pedig ha tíz és tizenöt évvel ezelőtt komolyabban tanulmányozták volna Ács Károly költészetét, akkor a vajdasági költészetéről alkotott képünk ma egészen más volna. (...) A jó versek megírásának szinte kizárólagos mérceje és követelménye az, hogy minél kevesebbet írjunk. (...) Ács számára a költészet ezért mindig kemény munkát és kockázatos, veszélyes harcot jelentett. Ennek a helyzetnek a jellege és kritikai tudata mentette meg az elsőkélyedést, az ellaposodást, a hétköznapi fecsegést és banalitást buktatóitól. — Ezért válhatott igazi nagy költővé.”

Kommentárt az eddigiekhez sem fűztünk, Dési dörgedelmeihez sem fűzünk. Nem az volt a célunk a visszhang földidézésével, hogy most, az utólagos okosság magaslatáról a korábbi eredményeket minősítgessük. A bennük kifejeződő kérdések azonban, éppen azért, mert nem álkérdések, kikérülhetetlenek, nekem is szólnom kell róluk, ha a bennem kifor-málódott Ács-képről számot akarok adni.

Azt hiszem, mindenekelőtt az alkotás nagy szüneteit, Ács hosszas hallgatásait, csöndjeit kellene elválasztani a hűvösség, a zárkózottság, a rejtőzködés verziójától, melyhez természetserűen társult az élmény és vers közötti távolság föltételezése, ebben az értelmezésben a formakultúra is mint a távolság, a szkepszis eszköze. Mikor Bori ezeket a vonásokat fölfedezni vélte, irodalmunk nagyon rá volt utalva egy Babits-szerű költőre, s egyben-másban Ács ilyenek is mutatkozott. A portré azonban nem annyira róla készült, hanem — mint ilyenkor lenni szokott — a fiatal kritikusból élő költőeszményről, mely Babitsra is csak elvétve hasonlít. Hasonlít a *Szonettek* költőjére, a korai Babits Arany-portréjára, de amikor ezek a vonások József Attila mindenségigényével társulnak, meg az át-élés mélysége, az alkotótűz, a szenvedély is megjelenik az ácsinak vélt ábrázaton, már olyan sok lehetőséget ígér, hogy ez a korai portré aligha tehet róla, ha később az üres virtuozitás, az érzelmi szegénység példájává torzul.

Ismételnünk kell: irodalmunk 1950 táján nagyon is rá volt utalva egy Babits-szerű költőre. Ács ugyan nem ígérte az európai modernség adaptálását, a tanulmányíró, a kritikus Babits tanári, bölcsleleti igénye sem élt benne, s nem készült az antikvitás, Dante, a XIX. századi angolok fordítására, interpretálására, egy Ady-szerű költő társának, ellentétének, s stílusa is közelebb állt és áll ma is a fiatal Tóth Árpádhoz, Kosztolányihoz, mint Babitshoz. (Urbánusnak azonban csakugyan olyan volt, mint Babits, ha a nagyvárosi közönséges arcától való idegenkedés nem is vált olyan alapélményévé, mint Babitsnak. Halász Gábor óta ez közhely.) Verselni viszont valóban tudott, és műfordítóként is irodalomtörténeti érdekű munkát ígért. Irodalmunk éretlenségére vall, hogy ezek a képességek egyfelől és rokonszenvesen az ábránd irányába stilizálódtak, másfelől a vers-kultúrát lekicsinylő vadzszeniség céltáblái lettek.

Verselni tehát kezdettől tudott Ács Károly, otthonosan fejezi ki magát a zártabb, kötöttebb formákban, de hogy ez a zárkózás, a közvetettség, az élmény csonttá csupaszításának következménye vagy meg-

felelése lenne, ez az Acs-irodalom legnagyobb félreértése. S ráadásul még úgy beidegződött, hogy vakmerőség benyomását keltheti, ha kijelentem: Acs Károly vallomásos költő, verseinek túlnyomó többségében a líraiság közvetlen természetű. Ha *Enek füstje, füst éneke* című kötetét, melyben legjobbnak tartott verseit tette közzé, ebből a szempontból áttekintjük, állításom hiteléről bárki meggyőződhet.

A kötetnyitó és előhangnak tekinthető *Tanú* című vers minden bizonyultságával együtt nyílt és közvetlen vallomás a tanúszerep személyes tartalmáról. Így végződik:

*Se gyáván hangos, se hősín szelid
Szigorú szívvel állok egyedül
Vallató mához idézett tanú.*

Ezután a pálya időrendjében következő versek nyitányaként az 1945-tel datált *Négyszemközt az éjszakával (I.)* következnek. Annyira érzelmes, csupa zene, holdfényvel, ékkövel, csillagokkal, boldog szédülettel telített ez a vers, s annyira a fiatal Kosztolányira emlékeztet, hogy Bori egyenesen a szándékos manierizmus megnyilatkozásának véli. Mintha a költő indítéka ez lenne: Manierizmust akartok? Ime, itt vannak harminc esztendővel ezelőtt írt verseim! Lehet, hogy a vers átdolgozásában és újraközlésében csakugyan volt valamilyen tüntető szándék, bár az ilyen „nyugatos” versek elszaporodásának irodalmunkban én semmi jelét nem látom, s azt Bori is jelzi, hogy ennek a „manierizmusnak” „még van költői aranyfedezete is”. Épp ezért azt mondanám: Acs líraiságának egyik alaphajlámát képviseli ez a telt érzelmesség, s ezért is került a kötetbe: része, szerves része az életműnek. Később szikarábbá válik ez a líraiság, néhol elvontabbá is, a formaképzés igénye föltűnő alakzatokba fegyelmezi, de el nem sorvad, el nem idegenül se a szerzőtől, se a verstől. Ha az elidegenülés, a nagymérvű distancia lehetséges volna Acs számára, akkor nem kellene elnémulnia, formakultúrájából mindig futná egy parnassien imitációra vagy egy-egy játékos szerepversre.

A kötet rendjében haladva vallomásos versnek találok: *A porok városa, Tépelődd, Tavasszal, Várva, Új koszorú, Búcsú a barna szobától, Modern ballada, Vágy, Megálltam, Észmélet, Játék, Kéz a kilincsen, Mottó, Költő, Csönd helyett vers, Szerelem, Mosoly, Alom és emlék, Halál, Kőzsa sorok 1955 májusán, Riadt kérdés, Költő inkognitóban, Barátaim, Májusi szólam, Párvers, hét év pilléreim, Félsz-e?, Ha visszatérek, Máglya, Ballada az építőkről, Téli vázlat, Négy sor a falról, Laboratórium, Menetrend dicsérete, Dél, Novgorodban, Emlék, télben, Találkozások, Nadas tavon, Pilanat, Négyszemközt az éjszakával, Onarckép, félműhelyben.*

Negyvenegy vers, tehát e reprezentatív gyűjtemény zöme, a költemények túlnyomó többsége olyan, hogy benne a személyesség, a líraiság közvetlen módon nyilvánul meg. Ilyen értelemben vallomásos Acs lírája, nem szorosan vett tankönyvi kritériumok szerint, vagyis nem állíthatjuk, hogy a vallomás valami visszafogott vagy tilalmas érzés fölszakadásának eruptív erejével ömlik a versbe. Azt viszont igen, hogy az én, aki megnyilatkozik, nem fiktív én, azonos a szerzővel, annak érzéseit, helyzeteit fejezi ki. Természetes, hogy a lírai megnyilatkozás közvetlensége nem azonos fokú, nem azonos természetű. Van, amikor a költő dolgáról szóló általános érvényű strofával intonál a vers (*Új koszorú*), s csak a második szakaszban fordul direkt vallomásba, a sajátosan egyéni funkció értelmének hirdetésébe a vers. A következő darab azonban (*Búcsú a barna szobától*) már a versre indító szinteret is fölvezet, az „itt” egy konkrét élethelyzetet jelent, innen fejlik a tágabb jelentés, a sorsra vonatkozó vallomás. A „vén, csüggedt halász”, akihez itt magát hasonlítja, de még a színek dachi technikája szerinti mondatszövés is, mely az én helyébe a „lelkemet” iktatja („s a lelkem, ez a vén, csüggedt halász...”), éppúgy Tóth Arpád cizellált busongására emlékeztet, mint az „Ó”-ban felködlő fájdalmas sóhaj.

A *Modern ballada* azzal üt el a direkt vallomásoktól, hogy látszólag valakihez beszél, holott ez a közlésmód az „önmegszólító” forma jól ismert változata, s Ács máshol is él vele. Például az *Észméletben*, mely az emberről való tűnődés után vált át a tegezésre. Máskor pedig harmadik személynek tünteti föl a költőt, akiről beszél (*Költő inkognitóban*), de már a cím is elárulja, hogy az inkognitó nem igazi rejtőzködés, s az ént nem fedi el az ő, csak a szemérem, s a játék fájdalmas derűjébe vonja, ahogy az *Onarckép, félfomályban* harmadik személye a zord keserűségnek ad férfias veretet.

Az esetek többségében azonban még ennyire sem rejtett a személyesség: egyenesen beszél önmagáról, ellen- és rokonszenveiről, mit szeretett és miért. „En az álmokat sohasem szerettem” — kezdi *Álom és emlék* című versét, s az utolsó szakaszban magáról a vallomáskényszerről ír: „Vagy vallani. Mindegy, hogy mit.”

Szempontunkból az a sajátosság is argumentumértékű, hogy ezek a versek sokszor nemcsak grammatikájukkal, de bensőséges, érvelő, magyarázó jellegükkel is egy konkrét kapcsolat, a valakihez szólás közvetlenségével beszélnek. (*Félsz-e?, Párvers, hét év pilléréin*) Szerelmes versekről lévén szó, természetes ez, mondhatja valaki, s igaz a volna, s csak megerősíthetné ama gondolatunkat, hogy az élmény eléggé kiüt ezeken a költeményeken, kihat lüktetésükre, grammatikájukra, egész természetükre. Úgyannyira, hogy az indító élmény nemhogy elvértelenedne az absztrahálás során, hanem olykor a maga epikai mivoltában bontakozik ki, egész kis helyzetképpé kerekedik, s így, ebből a konkrét eseményből fejlék az emberi létezésre érvényes jelentés. A *Menetrend dicsérete* mintaesete ennek az empiriát és gondolatíságot szervesen összekapcsoló versépítésnek. A meditációkban szinte mindig jelen van a meditáló ember, az állításban az állító. Mert a *Találkozások* például személytelen vers, de grammatikája teljesen a mondókák és ráolvasások céltudatosságával sodor az ősi szómágiák hitével.

Itt kell elmondanunk, hogy Ács hite a költői szó erejében valóban rég megingott. Tudjuk, hogy az a gondolata, melyet a vallomáskényszer szemléltetése végett idéztem, így folytatódik: „Az élet | a szavaktól nem lesz se szebb, se rútabb. | Amit mondok: álmok és emlékek. | Mért nem elég ennyi, hogy elnémuljak?” S ezzel el is érkezünk az elnémulás, a természetlenség oly sokat emlegetett gondjához. A magyarázatok ismereteseik. Bori az urbánus jellegű székeszisziból eredeztetni a versihlet elapadásait és a műfordításra való áttérést. Bányai a költői eljárás természetében véli megtalálni az okot. Szerinte a versbe behatoló és a struktúrát is érintő irónia már magát a versírást teszi kérdésessé. Végel és Podolszki magyarázata egyszerűbb: hiányzik a tartalmas, szenvedélyes mondanivaló. Láttuk, Végel egy ponton Borihoz is közel áll: ott, ahol Ács cinizmusáról beszél. A Bányai által észrevételezett irónia, az önszemlélet kiábrándultsága, kis erőszakkal közös nevezőre hozható mindazzal, amit Ács székeszisziról és cinizmusáról leírtak. A különbség „csak” az — és ez igen lényeges —, hogy Bori és Bányai szerint a versért való küzdelem, a „költői eszköz és a költői tárgy dilemmája” ihlető forrás is lehet, s persze az elnémulás oka is.

Nem tudom. Az igazat megvallva nem is hiszem, hogy Ács nagy hallgatásait mindenáron meg kellene magyarázni. S ha kellene, aligha lehetne annak a fogalomnak Ácsra vonatkoztató szétfejtése nélkül, melyet Bori „vajdasági” jelzője rejt, alkat és közeg viszonyának elemzése nélkül. Erre én sem vállalkozom. Természetesen azt sem hiszem, amit Dési Abel állít, hogy így van rendjén: inkább ritkábban és kevesebbet írjon a költő, de tökéleteset! Ilyenkor legcélszerűbb a költőre figyelnünk: ő miként vélekedik erről? Korábban, a sommás magyarázatok idején, hajlott arra, hogy dacos gesztussal ő is a minőségre hivatkozzon: nem normára, hanem darabszámmal dolgozik. A *Menetrend dicsérete* című kötet utolsóavában azonban átoknak mondja a ritkán írás tényét, s önmaga elégedetlenségét vers-csíráival szemben rombolónak, mely mélyebben rombol. S ez a kudarcudattal árnyalt kesernység jelen van az *Enek füstje, füst éneke* utószavában is. Új mozzanatot, argumentumot ehhez a kérdéshez a Híd

múlt évi májusi számában megjelent *Batyuim* című vers kínál. Kosztolányitól, Velérytól és Poundtól kölcsönzött mottói nyomán az önmagához való hűség és a régi mives, ékszeres, ékes forma föladásának gondolatát variálja. Kétség és meghatottság szövi át ezt a csöndes meditációt is; emlékezés, nosztalgia és a változtatást sürgető törvények józan ismerete fölött is a hűség itt az uralkodó szólam: a saját batyu vállalása, legyen akármilyen a batyu és a világ.

Ez a vers sem magyarázza meg, hogy miért kell sokszor olyan huzamosan hallgatnia, de a költeményt átható rezignáció elgondolkodtató. Arra figyelmeztet, amire minden rezignáció: a költő tudomásul veszi kudarcait, de a szándékaiban, tetteiben, jelen esetben az Acs által képviselt költészetben rejlő értékek, lehetőségek elnémulása fájdalommal tölti el. A rezignáció mindig tiltakozás is a veszendőség ellen, persze szelíd tiltakozás, de éppen kesernyés tartalmai jelzik, hogy az értékvesztés tudata is jelen van benne.

A vershez fűzött gyors kommentárjában Bányai János nyomban elő is adja, hogy Acs-hoz jelzők tapadnak, amelyek talán nem is érvényesek, mert „Acs Károly verseiben az élményiségnek, a megéltésnek, az érzelmi és hangulati tapasztalatoknak igen nagy szerep jut. Nagyobb is talán, mint a valóságos intellektuális — mondjuk, bölceleti — élményeknek. Vagyis, a szabad szemmel látható formajegyek mögött mindig egy mélyen megélt élet, sőt azt is állítani merem, hogy egy közvetlen lírai élmény munkálkodik”. Így aztán most már az Acsra ragadt jelzők válnak kérdésessé, Bányai szerint is, de hogy az ironia magát az ácsi verset is megkérdőjelezi, ezt most is főntartja.

Nem tehetek róla, hogy a megéltés és közvetlenség dolgában nézeteink összetalálkoztak, de a teljes egyetértéstől Bányainak most sem kell tartania. En ugyanis nem hiszem, hogy Acs elnémulásainak oka Acs „költői eljárása”-ban rejlik. Abban meg bizonyos vagyok, hogy amit Bányai ironiának nevez, az periferikus tünet, s szó sincs arról, hogy Acs költőiségét, „költői eljárását” kérdésessé tenné. Az a disszonancia, melyet a *Téli vázlat* könnyed dalszerűsége és tartalmának súlyos komorsága eredményez, ironikus mozzanatot talán tartalmaz, de hogy ez a kesernyesség a könnyed formát kérdésessé tenné, annak semmi nyoma. Ellenkezőleg: az ilyen disszonanciák állandó és természetes hatóeszközökként léteznek századunk magyar lírájában. József Attilánál, mint ismeretes, a groteszkéig feszül ez a disszonancia:

*Rózsa a holdudvaron,
aranyöv derekadon.
Kenderkötél,
kenderkötél nyakamon.*

(Kláriskok)

Az 1927—28. esztendőök termése fölösen kínálna még példát, de a legutolsó versekben is éppen az a szívsmorító, hogy a végső, nagyon súlyos szavak ilyen dalszerű formában hangzanak:

*Tudod, hogy nincs bocsánat,
hiába hát a bánat.
Légy, ami lennél: férfi.
A fű kinő utánad.*

(Tudod, hogy nincs bocsánat)

A legutolsó teljes vers, az „Íme, hát megeltem hazámat” kezdetű költemény utolsó strofája még grammatikájában is a naiv verselés módszerét követi. („Szép a tavasz és szép a nyár is...”) Azt jelentené ez, hogy kérdésessé lett a forma? Akkor Nagy Lászlónál, Csanádi Imrénél, Szécsi Margitnál és oly sokaknál miért jelenhetnek meg a súlyos tartalmak ismét ilyen könnyed formában?

Fagyok jönnek sorban,
fehér dühű gárda,
mint a perec roppan
az esendők válla.

(Nagy László: *Fagyok jönnek*)

Ej haj, fogy a lét,
kitelik a hant —
jaj nekünk ha mellkasunkon
csontot ér a lant,
csókok híján havazik
párnára a jaj —
fekete a Bitaraj,
megőszül a haj!

(Szécsi Margit: *Ej haj*)

S most lássuk az Acs-verset, melyben a forma ironikus funkciója állítólag magát a költői eljárást teszi kérdésessé:

Enek füstje kormoz
Füst éneke fázik
Csont koccan a csonthoz
Mégfagyunk hazáig

Havak fehér korma
Befelé permetez,
Miértünk ki szólna
Ha egyszer vége lesz

Aki figyelt az előző példákra, észreveheti a rokonságot. Szó sincs itt arról, hogy a könnyed forma kérdésessé tenné önmagát, ellenkezőleg: ez a forma épp a haláltudat elviselésének méltóságát, a szellem épségét, a fájdalom humanizmusát teszi érzékletessé. Nagyon is élő forma tehát, s a gazdag formakultúrának ilyen lehetőségei fölmérhetetlenek. Nagyon rossz irányba orientálnánk költészetünket, ha a vers összetettségének, ambivalenciájának bizonygatásával a formakultúra anakronizmusát sugallnánk. Azok a végtelenségig kihegyezett megoldások, melyeknek a *Hat rondelben* tanúi lehetünk, csakugyan szembeötlenek, s alapul szolgálhatnak a formával való játékot bizonygató érveléshez. Ezekben a rondelokban azonban afféle műfaji követelmény a játék, tehát különbecsvágy, játékos kedv működik bennük, s szó sincs arról, hogy a költőiség egészét megkérdőjelező igénnyel. Hogy mennyire így van, elég, ha *A forradalmár rondeljét* a *Glosszával* egybevetjük. Az utóbbi szó szerint úgy kezdődik, mint az előbbi: „A forradalmár kertjében kapálgat”, de elégiikus fájdalom, a cselekvő, közösségi lét utáni nosztalgia hatja át. Akár a búcsúzó Tóth Árpádnak az élet, az ifjúság, úgy üzen itt vissza a költőnek a forradalom, s úgy szenved az elmúlás, az emberi és történelmi kiiktatódás: a személyes és közösségi veszteség miatt.

Tömören szólva: ezt a verset is a hűséget és veszteségtudatot egybeolvasztó rezignáció uralja, egy nagyon tartalmas keserűség, mely éppen az értéktudat ereje révén sokkal szervezettebben is kapcsolódik a nagy öregeknek idéző *Matuzsálem példái* című költeményhez és Acs mai költészetének alaphangjához, a rezignációhoz, mint egyik vagy másik rondelje. Komor, érdes színek árnyalják Acs mai arcát, de a cinizmus most is idegen tőle. Lehet kegyetlen önmagával szemben is (*Önarckép, félhomályban*), lehet elégedetlen, keserű, de komolyan veszi önmagát. Természetesen a költőre gondolunk. Ironia helyett sokkal találóbbnak érzem — róla szólva — a kesernyés jelzót, vagy a fanyart, melyet Bányainál olvastam. Ennek társulása a fájdalommal, mely uralkodó szólam a mai Acs költészetében, könnyen belátható, s nem zárja ki az elégiához való közeledést sem, melynek esélye a *Nádas tavon* szépségében és a *Batyúimban* nagyon is közelinek látszik.

S végül arról a konkrét csöndről is illene még szólnom, melyről az Ács-vers beszél. Azt hiszem, ezt a csöndet is a kritika vonta misztikus ködbe. A kísértés nagy volt, hiszen mióta Tolsztoj, aztán Rimbaud feképnél hagyta az irodalmat, majd Valéry, Rilke nagy hallgatásai után a kérdés állandóan napirenden van. A dada és a vele rokon izmusok másfelől artikuláltak hangosságukkal hirdették, hogy a művészet ostobaság. A nagy dezertálások és robbantások okai között az a legállandóbb, hogy a vers nem változtatja meg a világot. A megváltás álmának és a teljesség vágyának kudarcai és a nagy elhallgatások valamiként összefüggnek. A csönd kérdése tehát valóban nagy kérdés, lehet róla értekezni.

Hogy Ács elhallgatásai mögött is ilyenfajta meddőségerzés, értelmetlenség-tudat rombolna, nem tudható. Azzal számolnunk kell, hogy tehetsége nem eruptív természetű, a teljességvágy láza sem égette úgy, hogy lírai ihleteit kiszámíthatta volna. A magyarázatot, mint írtam, én alkat és közeg viszonyában keresném.

Bizonyos csak abban vagyok, hogy az ő csöndje nem a túlfinomult formák iránti csömör következménye. Ellenkezőleg: nem érzi a megnevezést méltónak ahhoz, amiről beszélnie kellene. *Csőnd helyett vers* című költeménye nyíltan fölfedi ezt a „titkot”. Kosztolányi „En feleségem, jó és drága-drága” kezdetű ódájára emlékeztet ez a vers. Az is azzal kezdődik: „eddig neked dalt alig-alig írtam, | mert nem bíztam tintában és papírban, | s féltem, hogy elhull a szavak virága.” Az említett Ács-vers is arról beszél, hogy a szerelem, melyről verset kellene írnia, nem fér el a versben, a vers áttaposna rajta, elűzné az alázat csöndjét, az áhítatos némaságot: a kimondatlan verset, mely nagyon kellett a zajos, rekedt versekre és a szívre takarónak. Így fejeződik be:

*szépnek szeretném a szót. De mégsem,
mégsem fér belé a szerelem.
Hordd inkább te, tiszszirmú, szűz edényben
óvatosan, a két tenyereden.*

A kritika által emlegetett csöndhöz tehát úgy van köze ennek a csöndnek, hogy az adottnál még finomabb, bensőségesebb, alázatosabb, személyesebb beszéd hiányában hallgat el a költő. S nem az élmény hiánya miatt, hanem annak érdekében: hogy különös szépsége, varázsa el ne romoljon a versben — a „rekedt” és „hangos hahók”-ban.

S ebben az értelemben Ács csöndje a még eredetibb, árnyalatosabb verskultúra argumentuma is.

DÉR ZOLTÁN

KÖLCSÖNÖS ÉS FOLYAMATOS MAGYAR—DÉLSZLÁV KULTURÁLIS ÉS IRODALMI KAPCSOLATOK DOKUMENTUMAI

DAVID ANDRÁS: *Délszláv epikus énekek — magyar történeti hősök.*
Forum, Újvidék, 1978.

Ellentétben azzal az újabban divatozó kritikusi módszerrel, mely szerint a tárgyalt mű eredményeit csak úgy melleleg érintve, magát a mű-

vet csak mintegy ürügyül használva, a bíráló-ismertető a maga fölényes tudásával, nagyobbak és átfogóbbak látszó ismeretanyagával